

Zanim powstało Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich – działalność stowarzyszeniowa polskich elektrotechników przed odzyskaniem niepodległości

Jerzy Hickiewicz, Piotr Rataj, Przemysław Sadłowski

Ostatnie dwudziestolecie XIX w. to okres powstawania narodowych organizacji elektryków: w 1871 r. powstało w Londynie Society of Telegraph Engineers (od 1879 r. Society of Telegraph Engineers and Electricians), w 1888 r. przemianowane w Institution of Electrical Engineers (IEE). W 1883 r. powstały dwa kolejne zrzeszenia: francuskie – Société Internationale des Électriciens (w 1886 r. przekształcone w Société Française des Électriciens – SFE) i grupujące elektryków austriackich Elektrotechnischer Verein Österreichs w Wiedniu. W 1884 r. powstało American Institute of Electrical Engineers (AIEE, dziś IEEE), później powstały organizacje elektryków: japońskich (1888 r.), szwajcarskich (1889 r.), kanadyjskich (1891 r.), niemieckich (1893 r.), włoskich (1897 r.) i rosyjskich (1900 r.).

W tym czasie Polska była pod trzema zaborami, co utrudniało tworzenie polskich stowarzyszeń. Jednak pomimo tych ograniczeń w poszczególnych ośrodkach podejmowano próby tworzenia polskich stowarzyszeń techników, z których stopniowo wyodrębniały się grupy zrzeszające elektrotechników. Ważną rolę w organizowaniu się techników, a wśród nich elektrotechników odegrały zjazdy techników. W latach 1882–1912 odbyło się ich sześć: I w Krakowie (1882 r.), II (1886 r.) i III (1894 r.) we Lwowie, IV w Krakowie (1899 r.), V we Lwowie (1910 r.) i VI w Krakowie (1912 r.). Jednak szczególną rolę odegrały zjazdy w roku 1917, na których wytyczono zadania technikom, głównie elektrotechnikom.

Spodziewano się bowiem, że w wyniku I wojny światowej Polska odzyska niepodległość i trzeba będzie ją samodzielnie organizować. Powstanie w 1918 r. polskiej państwowości okazało się decydujące i w 1919 r. doszło do utworzenia stowarzyszenia zrzeszającego polskich elektrotechników, które skutecznie włączyło się w organizację: przemysłu, energetyki, szkolnictwa i nauki. Poprzedzone to było jednak dużo wcześniejszymi inicjatywami w kilku miastach (ośrodkach).

Działalność zrzeszeń polskich elektrotechników do wybuchu I wojny światowej

Warszawa

Pierwszym zrzeszeniem elektrotechników polskich była Delegacja Elektrotechniczna przy Sekcji Techniczno-Przemysłowej Warszawskiego Oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu (dalej TPPRiH, Oddział powstał w 1884 r., a Sekcja

w 1890 r.). Wylonila się ona z Sekcji Technicznej 27 marca 1899 r. Zebrania Delegacji odbywały się nieregularnie w Gmachu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Było 14 członków założycieli, pierwszym przewodniczącym został Kazimierz Obrębowicz (inż. budowlany, działacz społeczny), a sekretarzem Marian Lutosławski (inż. mechanik i elektryk, działacz gospodarczo-społeczny). W Delegacji zajmowano się bieżącymi sprawami związanymi z elektrotechniką warszawską, opracowaniem programu oddziału elektrotechnicznego w Szkole Wawelberga i Rotwanda, kursami elektromonterskimi. Działały także Komisje: Szkolnictwa i Słownictwa.

Rys. 1. Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie (źródło: Wikipedia)

Kolejną sprawą, którą zajęła się Delegacja były prace przepisowe, ich skutkiem było m.in. wydanie w 1901 r. „Przepisów bezpieczeństwa dla instalacji elektrycznych o prądzie silnym podług przepisów Związku Elektrotechników Niemieckich” i przepisów „Doraźnej pomocy w nieszczęśliwych wypadkach, którym ulegają osoby obsługujące przyrządy i urządzenia elektryczne”. Zainicjowano również cykl odczytów mających na celu zaznajomienie ogółu techników z całokształtem zjawisk elektrycznych i zastosowaniem energii elektrycznej.

W 1903 r. Delegacja zorganizowała w dniach 1–3 października pierwszy Zjazd Elektrotechników Polskich. Ze względu na władze Zjazd był nieoficjalny, miał być jedynie: *ogólnym posiedzeniem członków Delegacji przy współudziale zaproszonych gości*. W Zjeździe uczestniczyło 42 elektryków z: Warszawy, miast Królestwa, Rosji i z zagranicy. Postanowiono tam m.in. utworzyć własny organ prasowy. W 1904 r. utworzono przy czasopiśmie *Przegląd Techniczny* nowy dział pt. Elektrotechnika. Dział był drukowany w postaci oddzielnego arkusza. W 1905 r. z powodu sytuacji politycznej zaprzestano wydawania tego dodatku. Prze-

Dr hab. inż. Jerzy Hickiewicz (j.hickiewicz@po.opole.pl) – emerytowany prof. Polit. Opolskiej, Pracownia Historyczna SEP w Opolu, mgr Piotr Rataj, mgr Przemysław Sadłowski – Uniwersytet Opolski, Pracownia Historyczna SEP w Opolu

Rys. 2. Kazimierz Obrębowski (1853–1913) (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 594)

rwa trwała do 1910 r., kiedy wznowiono wydawanie działu, ukazującego się aż do założenia *Przeglądu Elektrotechnicznego*.

W związku z reorganizacją Sekcji Technicznej Delegacji w 1904 r. zmieniła nazwę na Koło Elektrotechników. Z tą nazwą w 1907 r. Koło przeszło do utworzonego w 1898 r. Stowarzyszenia Techników w Warszawie. Powstały Sekcje: Naukowa, Przemysłowa, Szkolna, a później Statystyczna. Koło liczyło 30 członków. Kontynuowano również prace przepisowe i nad słownictwem.

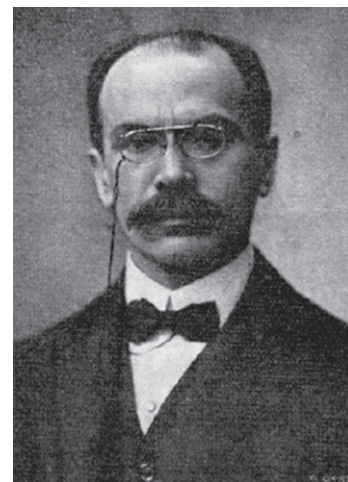
Główną działalnością w Kole były odczyty, kursy szkoleniowe, współdziałal w organizowaniu Wystawy Przemysłu i Rolnictwa (Częstochowa, 1909 r.). Komisja Przepisowa opracowała i wydała w okresie 1908–1912 nowe wersje wskazówek: ratowania porażonych prądem elektrycznym oraz przepisów na dźwigi elektryczne, obsługiwanie silników elektrycznych, wyszukiwania i usuwania uszkodzeń w prądnicach i przepisy dotyczące instalacji elektrycznych w Warszawie.

W 1912 r. liczba członków wzrosła do 60 osób. Wówczas zaczęto interesować się sprawą budowy i eksploatacji elektrowni miejskich wiążącej się z rozwojem elektryfikacji kraju. Wśród wyróżniających się członków Koła można wymienić: Alfonsa Kühna,

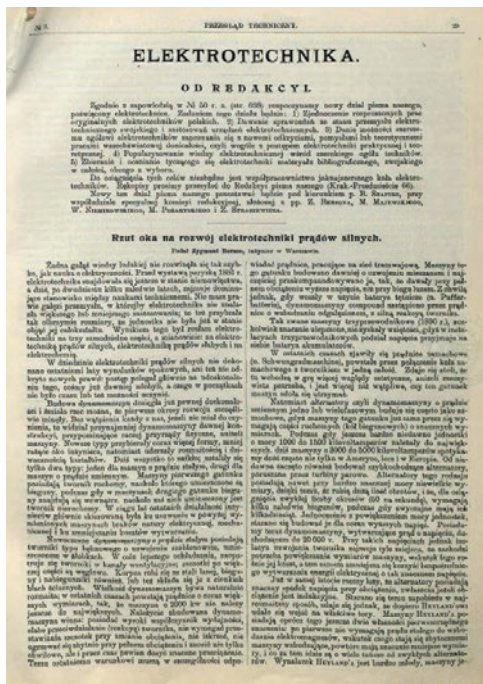
Tomasza Ruśkiewicza, Mieczysława Pożaryskiego, Ksawerego Gnoińskiego, Władysława Tarczyńskiego i Stanisława Odrowąża-Wysockiego.

Lwów

Elektrotechnicy we Lwowie podjęli działalność w Towarzystwie Politechnicznym we Lwowie (dalej TP, od 1913 r. Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie), które powstało w 1877 r. Elektrotechnika była w ramach tego zrzeszenia omawiana na zgromadzeniach tygodniowych i publikowana w organie prasowym tego towarzystwa (*Dźwignia*, później w *Czasopiśmie Technicznym*) głównie przez: Romana Gostkowskiego, Henryka Machalskiego i Franciszka Dobrzyńskiego. Wraz z powstaniem Katedry Elektrotechniki (1890 r.) w CK Szkole Politechnicznej, powstaniem elektrowni i uruchomieniem tramwaju elektrycznego we Lwowie (1894 r.) i postępującą elektryfikacją miasta pojawili się pierwsi inżynierowie elektrotechnicy. Ich działalność w TP związana była początkowo głównie ze słownictwem elektrotechnicznym. Najprawdopodobniej w 1900 r. wyodrębniła się nieformalna sekcja elektrotechniczna w Komisji Słownikowej TP,

Rys. 5. Tomasz Ruśkiewicz (1867–1926) (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 600)

Rys. 3. Strona tytułowa pierwszego wydania dodatku *Elektrotechnika* do *Przeglądu Technicznego* (źródło: *Przegląd Techniczny* 1904, nr 3, s. 29)

Rys. 4. Gmach Stowarzyszenia Techników w Warszawie, otwarty w 1905 r. (źródło: Polona)

Rys. 6. Siedziba Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie otwarta w 1907 r. (źródło: *Czasopismo Techniczne* 1907, nr 4)

Rys. 7. Józef Tomicki (1863–1925)
(źródło: Andrij Kryzaniwski
„Prąd stały czy prąd przemienny. Jak
to było na początku elektryfikacji
Lwowa”, *Zeszyty Naukowe Wydziału
Elektrotechniki i Automatyki
Politechniki Gdańskiej* 2015, nr 43,
s. 128)

Rys. 9. Jan Brzostowski (1865–1940)
(źródło: WikiZaglebie.pl)

Rys. 8. Tadeusz Gajczak (1880–1939)
(źródło: *Przegląd Elektrotechniczny*
1939, nr 12, s. 605)

Rys. 10. Jan Obrąpalski (1881–1958)
(źródło: *Przegląd Elektrotechniczny*
1939, nr 12, s. 625)

której zadaniem miało być ułożenie słownika elektrotechnicznego. Z czasem na posiedzeniach sekcji zaczęto omawiać sprawy niezwiązane bezpośrednio ze słownictwem, m.in. przepisy i zagadnienia praktyczne. Do ówczesnych najaktywniejszych członków należeli m.in.: Gabriel Sokolnicki (asystent prof. Romana Dzieślewskiego w CK Szkole Politechnicznej i później przedsiębiorca elektrotechniczny), Józef Tomicki, dyrektor Zakładów Elektrycznych miasta Lwowa.

Dnia 27 marca 1908 r. z inicjatywy Kazimierza Drewnowskiego (wówczas adiunkta w Katedrze Elektrotechniki CK Szkoły Politechnicznej) i Tadeusza Gajczaka (inżyniera kolei państwowych) ukonstytuowała się pierwsza odrębna sekcja zawodowa w TP: Sekcja Elektrotechniczna (lub Elektrotechników). Jej pierwszym przewodniczącym został K. Drewnowski. W 1910 r. Sekcja liczyła 22 członków. Pracowali oni nad słownikiem elektrotech-

nicznym i tłumaczyli austriackie przepisy bezpieczeństwa. W 1910 r. miał miejsce we Lwowie V Zjazd Techników Polskich, w którym utworzono sekcję elektrotechniczną, w obradach dominowali lwowscy elektrycy. W kolejnych latach kontynuowano prace nad słownictwem i przepisami, ponadto przygotowano programy kilku kursów monterkich, wydawano ekspertyzy, organizowano odczyty i wycieczki naukowo-techniczne. W 1912 r. Sekcja przedłożyła galicyjskiemu Sejmowi Krajowemu „Memoriał w sprawie rozwoju elektrotechniki w Galicji”, w którym postulowano zwiększenie elektryfikacji rolnictwa przemysłu i kolei przez budowę elektrowni okręgowych, ponadto wykorzystania lokalnych zasobów energetycznych jak: siły wodne, torf, węgiel brunatny. Miało się tym zająć krajowe Biuro Elektrotechniczne. W celu zwiększenia zasięgu elektryfikacji Sekcja rozpoczęła prowadzenie statystyki elektrowni galicyjskich. Wybuch wojny w 1914 r. zakłócił działalność Sekcji, która przestała działać po zajęciu Lwowa przez Rosjan.

Sosnowiec (Zagłębie Dąbrowskie)

Początki ruchu stowarzyszeniowego elektryków Zagłębia Dąbrowskiego związane były z sekcją prowincjonalną Górniczo-Hutniczą (nr VII), Warszawskiego Oddziału TPRPiH. Powstała ona w 1896 r. i podzielono ją na dwie okręgowe delegacje: wschodnią w Bzinie (dziś dzielnica Skarżyska-Kamiennej) i zachodnią w Dąbrowie Górniczej. Posiedzenia Sekcji w Dąbrowie poświęcone były głównie górnictwu, znalazło się tam jednak miejsce na zagadnienia elektrotechniczne. W 1911 r. w łonie powyższej Sekcji powstało z inicjatywy Jana Obrąpalskiego (wówczas kierownik Wydziału Elektromechanicznego Towarzystwa „Saturn”) Koło Elektrotechników, liczące ok. 20 osób. Zbierało się ono głównie w celu omawiania spraw: praktyki zawodowej, słownictwa, organizacji itp. Pierwszym przewodniczącym obrano Jana Brzostowskiego, dyrektora górniczego Towarzystwa „Saturn”. W 1913 r. Koło Elektrotechników zainicjowało powstanie Stowarzyszenia Techników w Sosnowcu, w maju 1914 r. władze zatwierdziły jego statut. W skład Stowarzyszenia weszło Koło Elektrotechników, którego prezesem został Kazimierz Gajczak (dyrektor Elektrowni Okręgowej w Zagłębiu Dąbrowskim).

Kraków

W Krakowie w 1877 r. powstało Krakowskie Towarzystwo Techniczne (dalej KTT), w którym elektrycy mogli prowadzić działalność. Długo była ona jednak ograniczona, sprowadzając się do pojedynczych odczytów i artykułów w czasopismach wydawanych przez KTT. Lwowski profesor kolejnictwa, Roman Gostkowski miał referat na temat elektrotechniki na I Zjeździe Techników Polskich, który odbył się w 1882 r. w Krakowie. Można znaleźć wzmiankę o Izbie Elektrotechników w Krakowie z 1902 r., jednak brak innych informacji na jej temat. Do ożywienia działalności elektrotechników krakowskich doszło po otwarciu elektrowni w 1905 r., odtąd liczba odczytów i artykułów rosła.

W 1912 r. miał miejsce w Krakowie VI Zjazd Techników Polskich, w trakcie którego odbył się I Zjazd Elektrotechników polskich (tak go nazwano, choć jak to zostało wcześniej wspomniane, pod podobną nazwą w 1903 r. odbył się Zjazd w Warszawie).

Rys. 11. Siedziba Krakowskiego Towarzystwa Technicznego otwarta w 1906 r. (źródło: *Czasopismo Techniczne* 1906, nr 3)

Tu również dominowali elektrycy z Galicji. Zjazd zorganizowali krakowscy elektrycy z Wilhelmem Hertzem i Leonardem Zglińskim (wówczas pod nazwiskiem Freudenson) na czele. W obradach krakowski elektryk, L. Freudenson (Zgliński), referował temat powołania Związku Elektrotechników Polskich z siedzibą w Krakowie, co Zjazd poparł. Z powodu wybuchu wojny nie doszło to jednak do skutku. Formalne utworzenie Sekcji Elektrotechnicznej w KTT nastąpiło w kwietniu 1914 r., pierwszym prezesem został Stanisław Bieliński (dyrektor Elektrowni Miejskiej w Krakowie). Zajmowano się wtedy koncesjonowaniem przemysłu elektrotechnicznego i słownictwem, jednak wojna zupełnie wstrzymała działalność Sekcji.

Łódź

Łódzcy elektrycy działali początkowo w warunkach podobnych do warszawskich. W 1890 r. powstała w Łodzi Sekcja Techniczna Łódzka Warszawskiego Oddziału TPRPiH. Wraz z postępami elektryfikacji miasta i okolicy rosła liczba elektrotechników w Sekcji. Wygłaszano tam odczyty i urządzano dyskusje na bieżące tematy zawodowe. Szczególnie aktywny był wtedy Leon Golc (1831–1933), inżynier fabryki Hüffera. Z czasem liczba techników w łódzkim okręgu przemysłowym rozrosła się na tyle, że założyli oni własną organizację: Stowarzyszenie Techników w Łodzi. Miało to miejsce w 1909 r. Tu również elektrycy rozwijali działalność. Jak pisał Ta-

deusz Żerański w *Przeglądzie Elektrotechnicznym* (1939 r., nr 12, s. 613), przed I wojną światową istniało w Łodzi inne stowarzyszenie grupujące firmy elektrotechniczne z okolicy. To najpewniej przyczyniło się do zaniechania utworzenia przed wybuchem wojny odrębnej sekcji elektrotechników w Stowarzyszeniu Techników w Łodzi.

Poznań

W Poznaniu przed I wojną światową istniały trzy organizacje techniczne: Towarzystwo Techniczne w Poznaniu (działające w latach 1886–1887), założony w 1896 r. Wydział Przyrodników i Techników (w 1911 r. przekształcony w osobny Wydział Techniczny) Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu i powstałe w 1907 r. Towarzystwo Techników Polskich w Poznaniu, w 1911 r. przemianowane na Stowarzyszenie Techników Polskich w Poznaniu. W Wydziale elektrycy podjęli aktywność odczytową, zajęli się też słownictwem elektrotechnicznym. W Towarzystwie (później Stowarzyszeniu) również organizowano referaty, odczyty i wycieczki. W obu ostatnich organizacjach aktywnie działał elektryk Stanisław Domagalski. Wybuch wojny przerwał działalność obu zrzeszeń.

Do wybuchu I wojny światowej istniały cztery stowarzyszenia (koła) grupujące polskich elektrotechników: w Warszawie, Lwowie, Sosnowcu i Krakowie. W trakcie wojny powstały kolejne w Łodzi i Poznaniu. Był to fundament, który pozwolił kontynuować działalność (często mocno ograniczoną) w trakcie wojny. Kiedy warunki stały się bardziej dogodne pod koniec wojny, a perspektywa odzyskania niepodległości stawała się coraz realniejsza, rozpoczęły się działania zmierzające do utworzenia ogólnopolskiej organizacji grupującej elektrotechników. Na drodze do powstania SEP szczególnie ważne znaczenie miały trzy Zjazdy Techników Polskich, które odbyły się w 1917 r.

Zjazdy Techników Polskich w 1917 r.

Wstęp

W momencie wybuchu I wojny światowej w 1914 r., w Polakach na nowo odżyły nadzieje na odzyskanie niepodległości. W trakcie wojny nadzieje te tylko się umacniały, szczególnie po 5 listopada 1916 r., kiedy to cesarze dwóch mocarstw zaborczych – Niemiec i Austro-Węgier, chcąc zyskać poparcie Polaków

Rys. 12. Stanisław Bieliński (1872–1933) (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1934, nr 2, s. 40)

Rys. 13. Stanisław Domagalski (1876–1920) (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 612)

w przedłużającej się wojnie, wydali akt zapowiadający utworzenie samodzielnego Królestwa Polskiego po jej zakończeniu. Akt 5 listopada przyspieszył rozwój wypadków, inicjując tworzenie załączków polskiej państwowości.

Wobec tego coraz ważniejsze stawało się pytanie, jak ma wyglądać odrodzona Rzeczpospolita. Jednym z najważniejszych zagadnień był kształt przyszłej gospodarki i infrastruktury w kraju. Inżynierowie i technicy polscy, również elektrycy, byli jednymi z wielu grup zawodowych, które podejmowały w trakcie wojny liczne inicjatywy dotyczące ustalenia celów i charakteru przyszłych działań. Za najważniejsze czynności temu służące niewątpliwie należy uznać organizację zjazdów techników. Wciąż istniejące granice i wojenne warunki uniemożliwiały zebranie wszystkich techników w jednym miejscu, stąd też odbyło się ich kilka. Największe i najważniejsze miały miejsce w 1917 r. Były to: Nadzwyczajny (VII) Zjazd Techników Polskich w Warszawie (12–15 kwietnia), II Galicyjski Zjazd Przemysłowy w Krakowie (28–30 września) i Zjazd Techników Polaków w Moskwie (6–11 października). W każdym z tych zjazdów brali udział elektrycy, którzy podkreślając rolę elektrotechniki w odbudowie i rozwoju, mocno zaznaczyli swoją obecność. Poruszone przez nich zagadnienia związane z elektrotechniką wytyczyły w bardzo dużym stopniu ścieżki jej rozwoju w II RP.

Nadzwyczajny (VII) Zjazd Techników Polskich w Warszawie (12–15 kwietnia 1917 r.)

Na VI Zjeździe Techników Polskich w Krakowie w 1912 r. postanowiono, że kolejny Zjazd ma odbyć się w 1915 r. w Warszawie. Wybuch wojny i zajęcie Warszawy przez Niemców w 1915 r. uniemożliwiły zwołanie zjazdu. W lutym 1917 r. Rada Stowarzyszenia Techników w Warszawie postanowiła zwołać Zjazd w Warszawie. Powołano Komitet Organizacyjny składający się z 5 członków: Alfonsa Kühna (inż. elektryk), Władysława Chromińskiego, Stefana Szybalskiego, Zygmunta Wóycickiego i Stanisława Manduka. Wśród prezesów czynnych Zjazdu i ich zastępców był elektryk Kazimierz Drewnowski.

Rys. 14. Otwarcie Zjazdu Techników Polskich w Warszawie w 1917 r. w Sali posiedzeń Rady Miejskiej w Ratuszu (źródło: *Tygodnik Ilustrowany* 1917, nr 16, s. 197)

Cel zwołania Zjazdu dobrze określił przewodniczący Komitetu Organizacyjnego A. Kühn: *W chwili budzenia się samoistnego życia narodu polskiego wszystkie jego zawody oświecone rozpoczęły prace przygotowawcze. Wśród tych zawodów nasz techniczny zajmuje wybitne miejsce, albowiem jemu przypadnie znaczny udział w odbudowie kraju i przemysłu. Zamierzaliśmy więc zwołać zjazd, by naradzić się nad zadaniami, policzyć się, ułożyć plan działania.* Obrady Zjazdu toczyły się na posiedzeniach plenarnych i zebraniach zawodowych poświęconych zagadnieniom: budownictwa, mechaniczno-przemysłowemu, chemii, komunikacji, urządzeń zdrowotności publicznej i elektrotechniki. Dominowały zagadnienia związane z odbudową kraju (A), stanem i rozwojem przemysłu (B), ustawodawstwem techniczno-przemysłowym (C), oświatą zawodowo–techniczną (D) i sprawy ogólne (E). Były więc dostosowane do ówczesnej sytuacji dziejowej. Dążono do stworzenia wspólnej dla wszystkich techników polskich organizacji o szerokim zakresie działania, do rejestracji polskich sił technicznych, samopomocy materialnej i zawodowej wśród techników, zapewnienia im udziału w życiu państwowym oraz do wypracowania metod pracy społeczno-technicznej. Zjazd zakończył obrady uchwałą zwołania VIII Zjazdu Techników Polskich w już niepodległej Warszawie.

Mimo trudności, na Zjazd przybyło 850 osób, w tym 270 spoza Warszawy (30 osób z Galicji i 5 osób z zaboru pruskiego). Mała liczba osób z Galicji i Poznańskiego spowodowana była nie otrzymaniem zgody przez nich na wyjazd do Warszawy. W każdej z powyższych grup zagadnień była obecna elektrotechnika. Wśród 77 uchwał zgłoszonych, 8 związanych było z elektrotechniką. Pierwszy taki referat wygłosił na posiedzeniu plenarnym (13 kwietnia) Alfons Kühn „O współczesnych metodach elektryfikacji krajów”. Wniósł w nim utworzenie krajowego urzędu elektryfikacyjnego, prowadzenie badań naturalnych źródeł energii, opracowanie zasad elektryfikacji kraju, przedstawił też sposoby wykorzystania energii elektrycznej, poruszył kwestię budowania i eksploatacji elektrowni oraz przygotował projekt sprzyjający rozwojowi przemysłu elektrotechnicznego. Wnioski zostały przyjęte i objęte uchwałą w dziale B na pozycji 2. Kolejny referat na prezydium wygłosił Edward Opęchowski 14 kwietnia „Oświetlenie elektryczne naszych wsi i miasteczek”. W swoim referacie stwierdził, że należy oświetlić miasteczka i wsie, co przyczyni się do rozwoju kultury w Polsce. Wniosek został przyjęty i objęty uchwałą w dziale A na pozycji 12.

Na Zjeździe prowadzono również obrady w dziale elektrotechnicznym odbytych 13 kwietnia. Jego przewodniczącym był Tadeusz Sułowski (Łódź), zastępcą Leon Rudowski, a sekretarzem Stanisław Lechowski. Wygłoszono tam pięć referatów, w tym dwa o szkolnictwie elektrotechnicznym. Pierwszy był autorstwa Jana Tymowskiego „Niższe szkolnictwo elektrotechniczne w Królestwie Polskim”. W tym referacie podniósł on potrzebę kształcenia elektromonterów, bardzo potrzebnych do rozwoju przemysłu elektrotechnicznego. Przedstawił możliwości ich kształcenia zmieniające się na przestrzeni lat. Skończył referat na stwierdzeniu, że należy opracować program szkół zawodowych dla elektrotechników. W drugim wystąpieniu – „Szkolnictwo elektrotechniczne wyższe” autor Kazimierz Drewnowski na początku omówił zagadnienia, przed jakimi staną elektrotechnicy w przyszłości przy odbudowie kraju, elektryfikacji i tworzeniu przemysłu elektrotechnicznego. Uznał za konieczne

▲ Rys. 15. Alfons Kühn (1878–1944) (źródło: Internetowy Polski Słownik Biograficzny)

▲ Rys. 16. Kazimierz Drewnowski (1881–1952) (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

▲ Rys. 17. Stanisław Odrowąż-Wysocki (1876–1931) (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

podstawowe i najważniejsze podręczniki do nauki elektrotechniki. W swojej koncepcji zawarł bardzo wiele konkretnych pomysłów, które później rzutowały na początkowe lata i dalszy rozwój Wydziału Elektrycznego Politechniki Warszawskiej oraz rozwój kierunku elektrotechnika. Uważał również, że na obu politechnikach we Lwowie i Warszawie powinny działać samodzielne wydziały elektrotechniczne. Na końcu wysunął wniosek, by w Polsce powstała państwowa elektrotechniczna stacja doświadczalna potrzebna do: badań, prób, wydawania

stworzenie podstaw krajowego przemysłu elektrotechnicznego. By do tego doprowadzić, należy przygotować odpowiednie założenia do kształcenia inżynierów elektrotechników. Twierdził, że szkoły politechniczne mają przygotować przyszłych inżynierów elektryków do pracy w trzech dziedzinach:

- naukowo-pedagogicznej, przygotowującą przyszłych naukowców, badaczy oraz nauczycieli.
- eksploatacyjnej – zajmującą się obsługą urządzeń elektrycznych i organizacją przedsiębiorstw elektrycznych i energetycznych, jako przyszłych pracowników: różnych branż, elektrowni, ciepłowni, przedsiębiorstw samorządowych oraz pracowników zarządów, kierowników i dyrektorów.
- konstrukcyjnej, kształcącej pracowników biur konstrukcyjnych i głównych konstruktorów.

W swojej koncepcji uwzględnił najważniejsze kierunki kształcenia inżynierów elektryków potrzebnych w czasie, gdy miała powstać Polska Odrodzona. Przewidywał, że w początkowym okresie główne zapotrzebowanie będzie na inżynierów elektryków zajmujących się eksploatacją wszelkich urządzeń elektrycznych, w przemyśle, energetyce jak i całej gospodarce krajowej. Uważał, że wytwórczy przemysł aparatów i maszyn elektrycznych powstanie później i wtedy dopiero będzie większe zapotrzebowanie na inżynierów konstruktorów. Podkreślał wagę skryptów i podręczników jako pomocy dydaktycznych w języku polskim. Określił

norm i przepisów itp. W obu referatach zgłoszono wnioski, aby stworzyć elektrotechniczne szkoły zawodowe, otworzyć samodzielne wydziały elektrotechniczne na politechnikach polskich (dział D pkt. 4) oraz że należy wydawać nowe podręczniki lub tłumaczenia dla wszystkich zawodów technicznych z uwzględnieniem różnego poziomu wykształcenia (dział D pkt. 15).

Kolejne dwa referaty w dziale elektrotechnicznym Juliana Kraushara „Ustawodawstwo elektryfikacyjne” i Bronisława Tyszki „W sprawie przepisów dla instalacji elektrycznych” podjęły podobne tematy prawne. Stwierdzili oni, że brakuje prawnych rozporządzeń potrzebnych przy budowach elektrowni i sieci elektrycznych. Poparli powstanie urzędu elektryfikacyjnego, mającego za zadanie m.in. zająć się sprawą przeprowadzania sieci elektrycznych przez prywatne grunty (dział C, pkt. 7).

Na zjeździe poruszano również sprawę słownictwa technicznego. Stanisław Wysocki w referacie „Słownictwo elektrotechniczne” przedstawił historię prac nad jego tworzeniem i ujednostajnieniem, wnioskował, aby nadal prowadzić te bardzo ważne prace. Przedstawił terminy elektrotechniczne, które już funkcjonowały w słownictwie elektrotechnicznym. W sprawie słów nieustalonych uznał, że należy je wybrać i zatwierdzić na kolejnym Zjeździe. Poleciał Kołu Elektrotechników z Warszawy, by utworzyła stałą Komisję Centralną Słownictwa Elektrotechnicznego, która zajęłaby się pracami nad słownictwem elektrotechnicznym,

▲ Rys. 18. Uczestnicy II Zjazdu Przemysłowego w Krakowie w 1917 r. (źródło: *Tygodnik Ilustrowany* 1917, nr 41 s. 508)

a prowincjonalne zrzeszenia elektrotechników – by również prowadziły takie prace i utrzymywały kontakt z Komisją.

W czasie trwania Zjazdu pod przewodnictwem Stanisława Wysockiego odbyło się posiedzenie Komisji celem ustalenia słownictwa elektrotechnicznego, w którym uczestniczyli członkowie stowarzyszeń technicznych: Warszawy, Lwowa, Łodzi i Sosnowca w liczbie 20 osób. Wnioski Zjazdu związane ze słownictwem technicznym były następujące: opracowane przez Komisję ustalenia dotyczące słownictwa elektrotechnicznego, co do którego zapadła zgoda zrzeszeń z Warszawy i Lwowa, należy uznać za obowiązujące wśród polskich elektrotechników (dział D, pkt. 12). W drugim wniosku poparto inicjatywę S. Wysockiego, by zorganizować stałą Komisję Centralną Słownictwa Elektrotechnicznego (dział D, pkt. 13). W ostatnim stwierdzono, że konieczne jest ujednostajnienie wyrazów używanych w technice i popularyzowanie ich drogą odpowiednich wydawnictw (dział D, pkt. 14).

Uczestnicy Zjazdu w Warszawie mieli możliwość korzystania z wycieczek technicznych, odwiedzając m.in. elektrownię tramwajową. Uczestnicy Działu Elektrotechnicznego postanowili również, by w terminie nie dłuższym jak rok zwołać w Warszawie ogólnokrajowy Zjazd Elektrotechniczny.

II Galicyjski Zjazd Przemysłowy w Krakowie (28–30 września 1917 r.)

Czym dla techników z Królestwa był Zjazd w Warszawie, tym po części dla techników i przemysłowców galicyjskich był II Galicyjski Zjazd Przemysłowy, który odbył się w Krakowie pod koniec września 1917 r. Inna była geneza i charakter tego zjazdu w porównaniu z warszawskim, przede wszystkim był to bowiem zjazd przemysłowy, a więc stawiający na pierwszym miejscu kwestie związane z odbudową i rozwojem przemysłu. I Galicyjski Zjazd Przemysłowy miał miejsce dużo wcześniej, bo jeszcze w 1901 r., w innych warunkach gospodarczo-politycznych, a jego głównym celem było utworzenie organizacji zrzeszającej przemysłowców galicyjskich i powołanie instytucji kredytowej dla nich.

II Zjazd miał za zadanie zwrócenie uwagi przemysłowców na zbliżającą się zmianę warunków istnienia ich przedsiębiorstw i na czekające w związku z tym nowe zadania, a także zainaugurować szczegółowe badania warunków istnienia i możliwości rozwoju przemysłu w Galicji. Obrady Zjazdu toczyły się w kilku sekcjach reprezentujących poszczególne gałęzie przemysłu w Galicji (były to: górnicza, ziemno-ceramiczna, metalowa, papiernicza, skórnicza, włókiennicza, spożywcza, chemiczna, drzewna, budowlana, kobieca). Uczestnicy zjazdu doskonale przeczuwali nadchodzą-

▲ Rys. 19. Gabriel Sokolnicki (1877–1975) (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

▲ Rys. 20. Marian Lutosławski (1871–1918) (źródło: *Przegląd Techniczny* 1918, nr 33–38, s. 193)

▲ Rys. 21. Kazimierz Szpotański (1887–1966) (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1931, nr 7, s. 223)

cą zmianę warunków politycznych i gospodarczych po wojnie, jednak nie byli jeszcze w stanie przewidzieć, jak ostatecznie się one ułożą. W związku z tym wiele postulatów i działań przedsięwziętych na tym Zjeździe zdezaktualizowało się w 1918 r., wraz z upadkiem Austro-Węgier i powstaniem Polski. Podkreślić należy znaczenie zjazdu dla zintegrowania środowisk przemysłowych z Galicji i Królestwa Polskiego, na 452 uczestników Zjazdu, 60 pochodziło z Królestwa.

W porównaniu ze Zjazdem warszawskim, zagadnienia elektrotechniczne były tam z racji innego charakteru Zjazdu znacznie słabiej reprezentowane, a poruszył je w swoim odczycie jedynie Gabriel Sokolnicki, który 30 września na posiedzeniu plenarnym Zjazdu miał odczyt „Elektryczność, jako czynnik rozwoju przemysłu”. Niestety, nie nadesłał on treści tego odczytu, przez co nie ukazał się on w pamiętniku pozjazdowym i nie jest znana jego treść.

Zamieszczono tam za to postulaty i wnioski, jakie postawiono po dyskusji nad tym referatem. Sokolnicki postawił cztery wnioski:

- Biorąc pod uwagę, że rozwój nowoczesnego przemysłu zarówno drobnego, jak i wielkiego, zależy w znacznym stopniu od łatwości korzystania z taniej energii elektrycznej, a potrzeba tej energii po wojnie wiąże się nieodłącznie z odbudową zniszczonego kraju, drugi galicyjski Zjazd przemysłowy popiera kredytowanie przez „Centralę krajową dla gospodarczej odbudowy Galicji” studiów nad elektryfikacją kraju. Wyraża jednak żądanie, aby kredyt nie ograniczał się tylko do studiów i projektów, lecz skoro tylko powstanie możliwość realizacji tych projektów, uwzględnił kredytowanie budowy elektrowni okręgowych.
- Zjazd wzywa posłów do Rady Państwa do wznowienia prac nad przyjęciem „elektrycznej ustawy drogowej”, która od wielu lat nie może zostać uchwalona, a której brak utrudnia rozwój elektryfikacji.
- Zjazd zwraca uwagę Wydziału Krajowego (czyli rządu w Galicji) na szeroko rozwiniętą elektryfikację w państwach zachodnich i niektórych krajach austriackich (Styria, Morawy), a także na dalsze koncepcje rozwoju i zamiary jej monopolizacji. Wobec tego Wydział Krajowy powinien ustosunkować się do tego, zwłaszcza

do planowanego przez rząd w Wiedniu uchwalenia projektu ustawy opodatkowania lub zmonopolizowania wytwarzania energii elektrycznej.

• Zjazd uznaje elektryfikację za pierwszorzędą sprawę dla przemysłu i gospodarczych interesów kraju, ustanawia wobec tego „Komitet elektryczny”, który jako organ stałej delegacji Zjazdów przemysłowych będzie ściśle współpracował z Biurem Elektryfikacji przy Centrali Odbudowy, służąc radą i pomocą nad planowaniem elektryfikacji kraju.

Wniosek postawiony przez Antoniego Chrzęszczewskiego:

• Zjazd zwraca się z żądaniem rozpowszechnienia zagadnień elektryfikacji wsi. W związku z wyniszczeniem przez wojnę inwentarza roboczego, postuluje, aby zastąpić energią elektryczną braki siły pociągowej. Zjazd wnosi o utworzenie w różnych regionach modelowych ferm wykorzystujących elektryczność, które stanowiłyby przykład dla rolników.

Wniosek Józefa Olszewskiego:

• Zjazd uznaje znaczenie spółek maszynowo-kredytowych, które działając pod kontrolą własnych organizacji przemysłowych, będą dostarczać szczególnie drobnemu przemysłowi odpowiednich maszyn, ograniczając w ten sposób wyzysk ze strony prywatnych zarobkowo krajowych, jak i obcych dostawców maszyn i motorów.

Jak to później pisał Sokolnicki, referat wygłoszony przez niego na tym Zjeździe stanowił podstawę programową „Grupy Elektrotechnicznej”, działającej od lutego 1917 r. w „Centrali krajowej dla gospodarczej odbudowy Galicji”, której był przewodniczącym. Działalność tej grupy nie trwała jednak długo, bo skończyła się wraz z upadkiem Austro-Węgier, jednak doświadczenia zebrane w trakcie jej funkcjonowania, jak i poczynione prace nie zostały zaprzepaszczone i stanowiły podstawę do podobnej działalności w II RP, w ramach Urzędu Elektryfikacyjnego przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu a także w Państwowej Radzie Elektrycznej.

Zgłoszone na Galicyjskim Zjeździe wnioski, z których wiele zwracało się do galicyjskich władz krajowych zdezaktualizowały się wraz z oderwaniem autonomicznej Galicji od Austro-Węgier, zwróciły jednak one uwagę kół rządowych i przemysłowych na znaczenie elektryfikacji w rozwoju przemysłu i rolnictwa, co było trwałym osiągnięciem tego Zjazdu. Ułatwiło to prowadzenie racjonalnej współpracy z tymi kołami nad elektryfikacją, później w niepodległej Polsce.

Zjazd Techników Polaków w Moskwie (6–11 października 1917 r.)

W 1917 r. także polscy technicy znajdujący się w Rosji podjęli inicjatywę zwołania Zjazdu. Znaleźli się oni w Rosji wraz z wypadkami wojennymi, część dobrowolnie ewakuowała się w głąb państwa Romanowów po zajęciu Królestwa Polskiego (Kongresowego) przez Niemców, inna część dostała się do Rosji razem z ewakuowa-

▲ Rys. 22. Mieczysław Pożaryski (1875–1945) (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

▲ Rys. 23. Ludwik Tołłoczko (1870–1957) (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

▲ Rys. 24. Zygmunt Okoniewski (1877–1936) (źródło: Internetowy Polski Słownik Biograficzny)

nymi z Kongresówki zakładami przemysłowymi. Bardzo wielu jednak pracowało w Rosji jeszcze przed wojną – a inżynierowie stanowili wyjątkowo licznie reprezentowany przez Polaków w Rosji zawód. Jednym z takich inżynierów, którzy działali w Rosji w czasie I wojny światowej był Marian Lutosławski, inżynier mechanik i elektryk, z którego inicjatywy zwołano Zjazd Techników Polaków w Moskwie. Organizatorami Zjazdu była Sekcja Techniczna Stowarzyszenia „Dom Polski” w Moskwie.

Celem Zjazdu miało być powołanie Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji, ustalenie zadań dla kadry technicznej i wytyczenie kierunków rozwoju dla przemysłu i szkolnictwa technicznego w przyszłej Polsce. Skala zjazdu, liczba uczestników, doniosłość postulatów i zakres prowadzonych prac świadczą o wielkiej determinacji i zapale działających wówczas w Rosji polskich techników. Przygotowania do niego rozpoczęły się 21 czerwca 1917 r., kiedy zebrał się Komitet Organizacyjny. Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego został Marian Lutosławski. Zjazd odbył się w Moskwie w dniach 23–28 września (wg kalendarza juliańskiego), 6–11 października (wg kalendarza gregoriańskiego) 1917 r. W pierwszym dniu obrad wybrano Prezydium Zjazdu. Prezesem został Lucjan Bislager, a sekretarzem elektryk inż. Kazimierz Szpotański (późniejszy twórca polskiego przemysłu aparatów elektrycznych). Zjazd odbył się w szczególnych warunkach, ponieważ miesiąc później rozpoczęła się w Rosji rewolucja bolszewicka. W momencie jego rozpoczęcia było zarejestrowanych 877 członków Stowarzyszenia Techników Polskich w Rosji, w tym 54 inżynierów elektrotechników. Najwięcej, bo 143, było zarejestrowanych mechaników, ale niektórzy z nich działali również pioniersko w dziedzinie elektrotechniki. Z powodu występujących wówczas trudności komunikacyjnych na Zjazd przyjechało jednak znacznie mniej uczestników. Na podstawie sprawozdania rachunkowego Zjazdu i podanej tam liczby wpłat indywidualnych, można jednak ocenić, że w Zjeździe brało udział ok. 300 osób, co zważywszy na ówczesne trudne, wojenne i rewolucyjne warunki, było wynikiem imponującym. W czasie Zjazdu odbywały się obrady plenarne oraz w VII sekcjach, w tym: m.in. Ogólnej, Elektrotechnicznej i Szkolnej. Komisarzami i sekretarzami sekcji Elektrotechnicznej odpowiednio byli Mieczysław Pożaryski

▲ Rys. 25. Felicjan Karśnicki (1880–1957) (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1973, nr 2, s. 85–86)

▲ Rys. 26. Ignacy Bereszko (1882–1938) (źródło: Wikipedia)

(późniejszy wielokrotny dziekan Wydziału Elektrycznego PW) i Zygmunt Klamborowski.

Lutosławski brał bardzo czynny udział w Zjeździe. W sesji plenarnej wygłosił referat „Rola Polski jako pośrednika pomiędzy zachodem a wschodem”, a w sekcji Chemicznej referat: „Współczesny stan przemysłu azotowego na zachodzie”. Najczęściej zabierał też głos w trakcie obrad. Pierwszego dnia podczas połączonego posiedzenia sekcji Ogólnej i Elektrotechnicznej zostały wygłoszone referaty przez: Ludwika Tołłoczkę „Elektryfikacja kraju” oraz M. Lutosławskiego „Nowe metody wyzyskania paliwa jako źródła taniej energii elektrycznej”. Przewodniczącym posiedzenia był L. Tołłoczko, sekretarzem Marcin Sroczyński. W dyskusji poruszono tematy: równomiernego rozwoju przemysłu w całym kraju, gazyfikacji torfu i węgla (już wtedy, przed stu laty, rozważano ten problem) oraz potrzeby rozwoju turbin gazowych. W trakcie kolejnego posiedzenia sekcji Elektrotechnicznej wygłoszony był referat inż. Zygmunta Okoniewskiego (późniejszy twórca polskiego przemysłu maszyn elektrycznych) „Nowe kierunki w elektrotechnice”.

Na kolejnych posiedzeniach sekcji opracowano następujące postulaty:

- Obowiązkiem państwa powinno być dostarczanie taniej energii na obszarze całego kraju, ponieważ jest to niezbędny czynnik dla przemysłowego, ekonomicznego i kulturalnego rozwoju kraju.
- Będzie można to osiągnąć przez budowę systemu elektroenergetycznego wysokiego napięcia złożonego z centralnej elektrowni WN oraz dołączonych wodnych elektrowni, jak również parowych, budowanych bezpośrednio przy kopalniach.
- Budowa i zarządzanie sieciami rozdzielczymi powinno wchodzić w zakres obowiązków organizacji samorządowych.
- Wobec stosunkowo małej ilości energii, którą mogą dostarczyć istniejące obecnie na ziemiach polskich elektrownie, szczególnie wodne, ogólną elektryfikację kolei należy uważać za przedwczesną. Natomiast wskazana jest elektryfikacja tramwajów, kolei podmiejskich, szczególnie na terenach górzystych i większych węzłów kolejowych.
- Należy dążyć do powstania krajowych wytwórni różnego rodzaju aparatów i maszyn elektrycznych, które będą potrzebne w znacznych ilościach.

Postulaty te zostały później spełnione w Polsce Odrodzonej. Powstały elektrownie prądu przemiennego, rozpoczęto budowę systemu elektroenergetycznego wysokiego napięcia, najpierw na Pomorzu z inicjatywy Alfonsa Hoffmanna. W wielu miastach działały tramwaje elektryczne. Doszło do elektryfikacji warszawskiego węzła kolejowego. W dniu 15 listopada 1918 r. w Warszawie rozpoczęła działalność Fabryka Aparatów Elektrycznych Kazimierza Szpotańskiego, uczestnika Zjazdu, która tak się rozwinęła, że w 1939 r. zatrudniała ponad 1500 pracowników i opanowała 50% krajowego rynku aparatów elektrycznych. Zygmunt Okoniewski tworzył początki przemysłu maszyn elektrycznych w fabryce w Żychlinie.

W posiedzeniach sekcji Szkolnej uczestniczył Mieczysław Pożaryski. Wygłoszone były tam referaty: Stefana Bryły „O wyższym wykształceniu technicznym i „W sprawie polskiego szkolnictwa technicznego na kresach”. Prof. Bryła wygłosił ponadto w zastępstwie referat nieobecnego prof. Wodyńskiego „O organizacji wyższego szkolnictwa wyższego technicznego w przyszłej Polsce”. Były też wygłoszone referaty Stanisława Nietykisy „Postulaty dotyczące przyszłego wykształcenia technicznego w Polsce” oraz Karola Adamieckiego „W sprawie przyszłego wykształcenia techników w Polsce”. W trakcie Zjazdu wiele uwagi poświęcono organizacji i statutowi Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji. W tych dyskusjach najbardziej aktywną osobą był M. Lutosławski, który przedstawił projekt statutu Stowarzyszenia. Zorganizowano ponadto wycieczkę do moskiewskiej elektrowni tramwajowej.

Marian Lutosławski nie tylko zorganizował Zjazd i starannie czuwał nad jego przebiegiem, ale jeszcze w trudnych warunkach 1918 r. udało mu się doprowadzić do wydania w Moskwie, nakładem Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji, „Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie dnia 6–11 X/23–28 IX 1917 r.”, część 1 (102 strony). W materiałach tych podany jest przebieg Zjazdu, łącznie ze stenogramem Zjazdu, ponadto spis alfabetyczny członków Stowarzyszenia oraz Ustawa (statut) Stowarzyszenia Techników Polskich w Rosji. Brakuje tekstów wygłoszonych referatów, które prawdopodobnie planowano zamieścić w części drugiej, której jednak ze względu na dalszy przebieg wydarzeń i losy Lutosławskiego nie udało się już wydać.

Znaczenie trzech Zjazdów Techników w 1917 r. dla polskiej elektrotechniki

W trakcie I wojny światowej pojawiły się szanse powstania niepodległej Polski. Technicy aktywnie działali, by szanse te wykorzystać, aby Polskę jak najszybciej odbudować i zlikwidować jej zacofanie cywilizacyjne. Jedną z dróg osiągnięcia tego celu widziano w rozwoju nowoczesnego przemysłu. Wśród omawianych kierunków rozwoju przemysłu pojawiała się wielokrotnie sprawa elektryfikacji kraju jako podstawowy warunek rozwoju gospodarczego, a w konsekwencji cywilizacyjnego i kulturalnego. Na przedstawionych zjazdach problematyka elektrotechniczna była szeroko omawiana.

Wyraźnie ukierunkowano rozwój polskiej elektryki na zjeździe w Warszawie. Alfons Kühn wnioskował tam utworzenie Urzędu Elektryfikacyjnego, który później utworzono w 1919 r. Wiele z punktów referatu Kazimierza Drewnowskiego dotyczących szkolnictwa weszło w życie, gdy powstał samodzielny Wydział

Elektryczny PW. Stanisław Odrowąż-Wysocki zaś kontynuował pracę nad słownictwem w powstałym CKSE. Zjazd w Krakowie, jako przemysłowy, mocno zaznaczył rolę elektryfikacji w odbudowie i rozwoju przemysłu. Uczestnik tego galicyjskiego Zjazdu, Gabriel Sokolnicki, odegrał wielką rolę w procesie elektryfikacji w II RP. Natomiast na Zjeździe w Moskwie w szczegółowy sposób wytyczono kierunki rozwoju polskiej elektryki. Sformułowane na tym zjeździe wnioski wprowadzali później w życie w Polsce Odrodzonej uczestnicy Zjazdu. I tak np. Pożaryski tworzył elektrotechniczne szkolnictwo wyższe, Szpotański przemysł aparatów elektrycznych, Okoniewski przemysł maszyn elektrycznych, Tołłoczko łączność telefoniczną i telegraficzną. Jednak najaktywniejszy uczestnik Zjazdu moskiewskiego i jednocześnie jeden z najbardziej wyróżniających się elektryków w owym czasie – Marian Lutosławski nie mógł już w tym uczestniczyć, został bowiem we wrześniu 1918 r. zamordowany z rozkazu Lenina.

Zjazdy techników w 1917 r. odegrały istotną rolę w całym rozwoju niepodległej Polski, zgłoszono na nich wiele konkretnych pomysłów, postulatów, kierunków rozwoju, które później po odzyskaniu niepodległości wprowadzono w życie. Zjazdy te głównie pozwoliły wytyczyć rozwój elektrotechniki już w niepodległej Polsce. Na Nadzwyczajnym VII Zjeździe w Warszawie zdecydowano, by w terminie nie dłuższym jak rok, zwołać w Warszawie ogólnokrajowy Zjazd Elektrotechniczny, co okazało się bardzo ważne dla powstania stowarzyszenia zrzeszającego polskich elektrotechników, Zjazd ten zwołano jednak w czerwcu 1919 r.

Działalność zrzeszeń polskich elektrotechników w trakcie I wojny światowej i ich wkład w powstanie SEP

Wybuch I wojny światowej nie zatrzymał całkowicie działalności polskich zrzeszeń elektrotechnicznych. W trakcie wojny uformowały się dwa kolejne zrzeszenia. W momencie odzyskania niepodległości istniało sześć ośrodków polskich elektrotechników, które utworzyły Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich w czerwcu 1919 r. na zjeździe założycielskim w Warszawie. Przedstawiono ponadto działalność elektrotechników w pozostałych ośrodkach i inne organizacje zrzeszające: inżynierów elektryków, przedsiębiorstwa elektrotechniczne, elektrownie i elektrotechniczne związki zawodowe.

Warszawa

Koło Elektrotechników bardzo aktywnie działało w okresie I wojny światowej. Zainicjowano wiele prac, które miały przysłużyć się polskiej elektrotechnice, przygotowaniem materiałów dla przyszłych władz, o ogólnej elektryfikacji kraju i rozwoju przemysłu elektrotechnicznego. Powołano Komisję Elektryfikacyjną. W dniach 11–15 kwietnia 1917 r. odbył się Nadzwyczajny Zjazd Techników Polskich w Warszawie. Zgodnie z zaleceniami Zjazdu Koło powołało Centralną Komisję Słownictwa Elektrotechnicznego.

W 1919 r. w Kole powołano Komitet Organizacyjny Ogólnopolskiego Zjazdu Elektrotechników z przewodniczącym M. Pożaryskim. Komitet po rozmowach z innymi organizacjami zrzeszającymi elektryków ustalił ostateczny termin wspólnego Zjazdu Elektrotechników Polskich na 7–9 czerwca. Na Zjeździe

powołano Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich. Przewodniczącym Zjazdu i pierwszym prezesem został Mieczysław Pożaryski, a do zarządu z Warszawy weszli: K. Drewnowski, K. Gnoński, R. Podoski i K. Szpotański. W 1920 r. Koło Elektrotechników zostało zlikwidowane i powstało Warszawskie Koło SEP. Pierwszym jego przewodniczącym został Felicjan Karśnicki.

Lwów

W 1915 r., po odbiciu przez Austriaków Lwowa zajętego w 1914 r. przez Rosjan, Sekcja Elektrotechniczna TP wznowiła działalność, jednak w bardzo ograniczonym wymiarze. Dopiero w 1918 r. zaczęto działać intensywniej, pracowano głównie nad projektami ustaw elektrycznych (polskiej i austriackiej). W zebraniu założycielskim SEP wzięło udział wielu lwowskich elektryków, spośród których Gabriel Sokolnicki i Józef Tomicki (wówczas przewodniczący Sekcji) weszli do pierwszego zarządu SEP. Formalnie lwowska Sekcja przyjęła funkcję Koła SEP-u na walnym zebraniu 30 grudnia 1919 r., z Tomickim jako pierwszym prezesem. Podtrzymano jednak istnienie Sekcji Elektrotechnicznej w Polskim Towarzystwie Politechnicznym.

Sosnowiec (Zagłębie Dąbrowskie)

W 1915 r. Koło Elektrotechników przy Stowarzyszeniu Techników w Sosnowcu liczyło 42 członków i pomimo wojny prowadziło ożywioną działalność. Zainicjowało kursy wieczorowe dla monterów-elektryków, które prowadzono do 1918 r. Zajmowano się też statystyką wypadków spowodowanych prądem elektrycznym, statystyką elektrowni, słownictwem, wygłaszano odczyty. Koło sosnowieckie wysłało delegację (m.in.: Ignacy Bereszek, Mieczysław Bizoń, Kazimierz Gajczak, Włodzimierz Horko) na zjazd założycielski SEP w 1919 r., gdzie weszło w skład SEP jako jedno z kół założycielskich. Do pierwszej Komisji Rewizyjnej SEP wszedł przedstawiciel Koła z Sosnowca, Eugeniusz Janiszewski.

Kraków

Działalność Sekcji Elektrotechnicznej w KTT wznowiono w 1918 r., podobnie jak we Lwowie, skupiając się na austriackiej ustawie o gospodarce elektrycznej, nawiązując współpracę w tej kwestii z lwowską Sekcją Elektrotechniczną TP. Staraniem towa-

Rys. 27. Kazimierz Gajczak (1872–1933) (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1931, nr 12, s. 365)

Rys. 28. Tadeusz Żerański (1880–1947) (źródło: zbiory Muzeum Historii Elektryfikacji we Lwowie)

▲ Rys. 29. Julian Brzozowski (1881–1971) (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 614)

▲ Rys. 30. Aleksander Rothert (1870–1937) (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe)

▲ Rys. 31. Kazimierz Gaertig (1878–1949) (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1939, nr 12, s. 612)

zystw ułożono rezolucję w tej sprawie. Dnia 4 stycznia 1919 r. z inicjatywy Jana Studniarskiego odbyło się w Krakowie zebranie kierowników elektrowni galicyjskich, tu wznowiono postulat powołania Związku Elektrotechników Polskich, a także Związku Elektrowni Polskich. W celu realizacji tych postulatów sekcja krakowska (głównie Tadeusz Żerański) zainicjowała działania, zmierzające do utworzenia ogólnopolskiego związku elektryków. Efektem tych działań był regulamin Delegacji Elektrotechnicznej, mającej być łącznikiem poszczególnych kół elektrotechnicznych. Kiedy jednak w 1919 r. doszło do zjazdu ogólnopolskiego, zdecydowano się utworzyć odrębną organizację – SEP. W zjeździe tym wzięło udział wielu delegatów z Krakowa, do zarządu SEP wszedł Stanisław Bieliński, dyrektor elektrowni w Krakowie. Formalnie Sekcja Elektrotechniczna KTT przekształciła się w Koło SEP 16 czerwca 1920 r. ze Stanisławem Bielińskim jako prezesem i Edmundem Burzackim jako sekretarzem. Koło pozostało dalej w KTT, co unormowała specjalna umowa.

Łódź

W czasie wojny Stowarzyszenie Techników z inicjatywy Juliana Brzozowskiego, dyrektora miejscowej Szkoły Rzemiosł, zorganizowało wieczorowe kursy elektrotechniczne. W dniu 28 października 1918 r. utworzono odrębne Koło Elektrotechników przy Stowarzyszeniu Techników w Łodzi. Pierwszym przewodniczącym został Julian Brzozowski. Działalność Koła polegała głównie na rozwijaniu kursów elektrotechnicznych, wycieczkach (w tym zamiejscowych) i działalności odczytowej – posiedzenia odczytowe odbywały się raz na miesiąc.

W zjeździe ogólnopolskim, na którym powstało SEP, wzięło udział wielu łódzkich elektryków, reprezentował ich Jan Bigalke, do pierwszej Komisji Rewizyjnej SEP wszedł Henryk Dylion. W trakcie zjazdu Koło Elektrotechników z Łodzi przyjęło funkcję Koła SEP. Do formalnego aktu wstąpienia do SEP doszło najprawdopodobniej na przełomie 1920 i 1921 r. Pierwszym prezesem Koła SEP w Łodzi został prof. Szkoły Politechnicznej w Lwo-

wie – Aleksander Rothert, wówczas dyrektor fabryki włókienniczej w Łodzi.

Poznań

W Poznaniu w październiku 1918 r. wznowiono działalność Stowarzyszenia Techników Polskich w Poznaniu, które przemianowano wówczas na Stowarzyszenie Techników w Poznaniu. To tam powstał 4 grudnia 1918 r. Wydział Elektrotechniczny, którego pierwszym przewodniczącym został Kazimierz Gaertig, Wydział liczył w chwili powstania pięciu członków, szybko jednak się rozrastał. Na posiedzeniach

zajmowano się omawianiem bieżących spraw technicznych, słownictwem i przepisami instalacyjnymi. W 1919 r. prezesem Wydziału został Stanisław Domagalski, który zainicjował akcję w sprawie elektryfikacji kraju, której rezultatem było powołanie komisji do opracowania kwestionariusza elektryfikacji. Dnia 15 maja 1919 r. utworzono na Wydziale Komisję Językową. W zebraniu konstytuującym SEP wzięli udział elektrycy poznańscy, ich prezes, Stanisław Domagalski (zmarł w 1920 r.), wszedł w skład pierwszego Zarządu SEP. W lipcu 1919 r. przyjęto uchwałę przystąpienia Wydziału do SEP, w styczniu 1920 r. wystąpiono ze Stowarzyszenia Techników, a 26 lutego 1921 r. Wydział stał się Kołem SEP w Poznaniu. Pierwszym przewodniczącym Koła został Marian Sroczyński (wtedy kierownik budowy fabryki zapalek „Iskra” w Poznaniu).

Działalność elektrotechników polskich w innych ośrodkach

Powyższe sześć zrzeszeń elektrotechników istniało w momencie powstania SEP, stając się kołami założycielskimi. Przed 1919 r. istniały jednak inne zrzeszenia ogólnotechniczne, w których działali elektrycy. Na ich bazie powstały później nowe Koła, a potem Oddziały w SEP. Były to m.in.: powstałe w 1905 r. Stowarzyszenie Techników w Wilnie, w którym od 1919 r. organizowano elektrotechniczne kursy wieczorowe, utworzone w 1911 r. Stowarzyszenie Techników w Lublinie, działające już przed 1917 r. Towarzystwo Techniczne w Kaliszu i utworzone w 1919 r. Stowarzyszenie Techników w Toruniu.

Tematykę elektrotechniczną poruszano również w oddziałach terenowych (Polskiego) Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie powstałych w: Przemyślu (w 1896 r.), Stryju (1896 r.), Stanisławowie (1897 r.), Borysławiu (1903 r.), Nowym Sączu (1912 r.) i Tarnowie (1913 r.).

W związku z I wojną światową, ale też i wcześniej, polscy technicy (i elektrotechnicy) zrzeszali się na emigracji. Polscy studenci elektrotechniki działali w swoich macierzystych uczelniach w całej Europie, to z tego środowiska (a konkretnie z po-

▲ Rys. 32. Marian Sroczyński 1868–1936 (źródło: *Przegląd Elektrotechniczny* 1936, nr 21, s. 759)

▲ Rys. 33. Maurycy Altenberg (1876–1941) (źródło: „Album inżynierów i techników w Polsce”, t. I, Lwów 1932, s. 110)

litechniki w Darmstademie) wyszedł pierwszy polski słownik elektrotechniczny. Warto wspomnieć o organizacji techników polskich w Wiedniu, działającej już przed I wojną światową, tam też powstał w 1915 r. Komitet Techników Polskich w Wiedniu, grupujący głównie uchodźców-techników z zajętego przez Rosjan Lwowa. Bardzo aktywnie działali technicy polscy w Rosji. Zgrupowani byli oni m.in. w istniejącym w latach 1910–1918 Wydziale Technicznym Związku Polskiego Lekarzy i Przyrodników w Petersburgu (przemianowanego na Piotrogród w 1914 r.). W Piotrogradzie istniało również prawdopodobnie w latach 1917–1918 Zrzeszenie Elektrotechników Polaków w Piotrogradzie. W 1917 r. powstało Stowarzyszenie Techników Polaków w Rosji z licznymi Oddziałami, m.in.: w Piotrogradzie, Moskwie, Odessie, Charkowie i Kijowie. W 1918 r. Stowarzyszenie to, z powodu odrodzenia Polski, postępującej rewolucji bolszewickiej i wojny domowej w Rosji zaprzestało działalności.

Poza SEP-em, w II RP działały jeszcze inne zrzeszenia elektrotechniczne o nieco starszym rodowodzie, były to: Związek Zawodowy Inżynierów Elektrotechników, powstały w 1916 r. w Warszawie (pierwszymi prezesami byli Jan Straszewicz i Julian Koźmiński, od 1919 r. Bronisław Tyszka), w 1917 r. powstał Związek Firm Elektrotechnicznych miasta stoł. Warszawy z Jerzym Hirszowskim jako prezesem. W 1919 r. utworzono Związek Elektrowni Polskich (powołany 24 kwietnia 1919 r. na I Zjeździe Delegatów Elektrowni Polskich w Warszawie, którego prezesem obrano Tadeusza Sułowskiego). Ponadto w zjeździe założycielskim SEP reprezentowane były dwie organizacje, o których brak bliższych informacji: Stowarzyszenie Przemysłowe Instalatorów Elektrycznych we Lwowie (przez inż. Maurycego Altenberga ze Lwowa) i Polski Związek Zawodowy Pracowników Elektrotechnicznych (przez Wincentego Balasińskiego z Warszawy).

Podsumowanie

Stowarzyszenie Elektryków Polskich można nazwać dzieckiem polskiej niepodległości odzyskanej w 1918 r. W okresie zaborów

działało wiele zrzeszeń polskich elektrotechników. Ich zespolenie w organizację ogólnonarodową uniemożliwiła jednak sytuacja polityczna, tj. rozbięcie ziem zamieszkiwanych przez Polaków między trzy zaborcze cesarstwa. Dopiero kiedy ta przeszkoda znikła, można było pomyśleć o utworzeniu organizacji grupującej wszystkich polskich elektryków. Ziszczył się to w trakcie Ogólnopolskiego Zjazdu Elektrotechników, który odbył się w Warszawie w dniach 7–9 czerwca 1919 r. Powstało wtedy Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich.

LITERATURA

- [1] Barthel Władysław, P. Januszewski. 1933. „Polski Przemysł Elektrotechniczny: Przewodnik Rok 1933”, Warszawa.
- [2] Chromiński Władysław (red.). 1917. „Pamiętnik Nadzwyczajnego Zjazdu Techników Polskich w Warszawie w roku 1917” Warszawa.
- [3] *Czasopismo Techniczne*, 1900–1919.
- [4] *Dziennik Zjazdu Elektrotechników Polskich* 1919, 1 z 7 VI, 2 z 8 VI.
- [5] Grzębski Edmund (red.) 1902. „Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877–1902: Pamiętnik jubileuszowy”, Lwów.
- [6] Kalabiński Bolesław. 1963. „Zjazdy Techników Polskich w latach 1882–1917”, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria D. *Historia techniki i nauk technicznych*, 4: 3–47.
- [7] Kolbiński Kazimierz. (red.). 1976. „Historia Elektryki Polskiej”, t. I „Nauka, piśmiennictwo i zrzeszenia”, Warszawa 1976.
- [8] Kucharzewski Feliks. 1926. „Sto lat życia zawodowego techników polskich”, *Przegląd Techniczny*, 48: 649–651.
- [9] Kuźmicki Mieczysław. 1939. „Związek Elektrowni Polskich w latach 1919–1939”, Warszawa.
- [10] Matakiewicz Maksymilian (red.). 1927. „Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877–1927: Księga pamiątkowa”, Lwów.
- [11] Piłatowicz Józef. 1989. „Kadra inżynierska w okresie I wojny światowej”, *Kwartalnik Historyczny* 3/4: 117–137.
- [12] Piłatowicz Józef. 1993. „Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898–1939”, cz. 1. 1898–1918, Warszawa.
- [13] Piłatowicz Józef. 1999. „Technicy Lwowa i Krakowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości”, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 44/3–4: 89–108.
- [14] Piłatowicz Józef. 2005. „Ruch stowarzyszeniowy techników polskich do 1939 r.”, t. II, „Słownik polskich stowarzyszeń technicznych i naukowo-technicznych do 1939 r.” Warszawa.
- [15] „Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23–28 IX, 6–11 X 1917 r.”, cz. 1, Moskwa 1918.
- [16] *Przegląd Elektrotechniczny* 1919–1921.
- [17] *Przegląd Techniczny* 1899–1919.
- [18] Rzewnicki J. 1926. „Prace nad słownictwem elektrotechnicznym”, 1900–1925, Warszawa.
- [19] Skarzyński Tadeusz, Jerzy Kubiśkowski. 1994. *Ważniejsze wydarzenia w okresie 1882–1919–1945. W: Stowarzyszenie Elektryków Polskich Zeszyt Historyczny nr 1; 75 lat SEP 1919–1994*, red. Tadeusz Skarzyński, Warszawa.
- [20] „Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Elektryków Polskich w roku 1929–30”. *Przegląd Elektrotechniczny* 1930, 12: 294–301.
- [21] „Sprawozdanie ze Zjazdu”. *Przegląd Elektrotechniczny* 1919, 2: 18–21.
- [22] Szczepański Aleksander (red.). 1917. „Pamiętnik II Galicyjskiego Zjazdu Przemysłowego”, odbytego w Krakowie w dniach 28–30 września 1917 r. Kraków 1919.
- [23] *Wiadomości Tygodniowe o sprawach Stowarzyszenia Techników w Warszawie* 1918–1919.
- [24] Żerański Tadeusz. 1939. „Historia Stowarzyszenia Elektryków Polskich 1899–1919”, *Przegląd Elektrotechniczny*, 12: 593–614.